
VISUALISATION – A KEY PRINCIPLE FOR STRUCTURING SOLFEDGIO LESSONS IN THE PRE-SCHOOL STAGE OF THE MUSICAL HEARING EDUCATION**Milena Bogdanova**Academy of Music, Dance and Fine Arts – Plovdiv, Republic of Bulgaria
milena_bogdanova@abv.bg

Abstract: The factor musical education has been affected in the Hellenism, in the works of Aristocene, Claudius Ptolemy, Aristides Quintilianus. The latter (III c. BC), in his book "About Music," writes about how important for children is to study music and singing in order to be prepared for later studies of other sciences and "proper thinking". This proves the centuries-long continuous interest and the importance of the musical education issues as well as the resulting challenges that it faces. Music, which is very close to the emotional nature of children stimulates and develops their mental and physical abilities. Musical education enriches both the perceptions of the overall diversity of the external manifestations of reality, as well as those signs of the reality that cannot be revealed by themselves, which on the one hand awakens imagination and, on the other, stimulates thought processes. This justifies the organization of national and international forums dealing with the issues, affecting both the educational needs of the learners and innovative teaching methods, discussing alternative resources to improve the quality of musical theoretical training of the music teachers. The objectives set by the specialists in this field are aimed at finding and implementing optimally good and useful practices for children's music development. The following statement, which is part of an expanded study, is in the spirit of these directives, driven by the rapidly changing realities in the modern world. It is motivated by the clear need to seek and apply new, modern pedagogical technologies, by the development and dissemination of effective pedagogical practices to optimize education, in particular music education. Its main purpose is to clarify the learning principles in the structure of the solfege lesson, which determines a high degree of development of the musical hearing, while preserving the specifics of the processes, depending on the age characteristics, in particular those at the earliest, pre-school age. Emphasis is placed on the visibility as a key principle in the process of early musical hearing training. A comprehensive approach is applied in the study, i.e. the use of the visibility in the process of developing the musical hearing is examined in unison with the overall development of the child. Various methods that involve direct contact with children are used - observation, experiment, modeling, studying children's creativity.

Key words: solfege, musical hearing, visibility.

НАГЛЕДНОСТ – ОСНОВЕН ПРИНЦИП В СТРУКТУРИРАНЕТО НА УРОКА ПО СОЛФЕЖ В ПРЕДУЧИЛИЩНИЯ ЕТАП ОТ МУЗИКАЛНО-СЛУХОВОТО ОБУЧЕНИЕ**Милена Богданова**Академия за Музикално, Танцово и Изобразително изкуство, гр. Пловдив, Република България
milena_bogdanova@abv.bg

Резюме: Факторът музикално възпитание е засегнат още в елинизма, в трудовете на Аристоксен, Клавдий Птоломей, Аристид Квинтилиан. Последният (III в. от новата ера), в своето съчинение „За музиката” пише за важноста децата да изучават музика и пеене с цел да бъдат подготвени за по-късното изучаване на другите науки и за „правилно мислене”. Това доказва многовековният непрекъснат интерес към и важноста на проблемите, свързани с музикалното възпитание, както и произтичащите от това предизвикателства, които стоят пред него. Музиката, която е много близка до емоционалната природа на децата стимулира и развива техните психически и физически способности. Чрез музикалното възпитание се обогатяват както представите за цялостното многообразие на външните прояви на действителността, така и такива признаци от действителността, които не могат да бъдат разкрити от само себе си, което от една страна събужда въображение, а от друга активизира мисловни процеси. Казаното аргументира провеждането на национални и международни форуми, посветени на проблеми, засягащи както образователните потребности на обучаваните, така и въпроси, свързани с иновативни методи на преподаване, с обсъждане на алтернативни ресурси за подобряване качеството на музикално теоретичната подготовка на музикалните педагози. Целите, които си поставят специалистите в тази

област са насочени към откриване и прилагане на оптимално добри и полезни за музикалното развитие на децата практики. В духа на посочените директиви е следващото изложение, което е част от разгърнатото изследване, продиктувано от бързо променящите се реалности в съвременния свят. Мотивирано е от ясната нужда за търсене и прилагане на нови, съвременни педагогически технологии, от разработване и разпространение на ефективни педагогически практики за да се оптимизира образованието, в частност музикалното образование. Негова основна цел е опит за изясняване на принципите на обучение в структурата на урока по солфеж, обуславящи висока степен на развитие на музикалния слух, при запазване спецификата на процесите, в зависимост от възрастовите особености, в частност тези в най-ранната, предучилищна възраст. Акцент е поставен върху нагледността като основен принцип в процеса на ранното музикално слухово обучение. В изследването е приложен комплексен подход, т. е. използването на нагледността в процеса на развитие на музикалния слух се проучва в единство с цялостното развитие на детето. Използват се различни методи, които предполагат непосредствен контакт с децата – наблюдение, експеримент, моделиране, изучаване на детското творчество.

Ключови думи: солфеж, музикален слух, нагледност.

1. УВОД

Непрестанно нарастващата взаимосвързаност на обществата, предизвикана от големите постижения на информационните технологии поставя предизвикателства, свързани с подходите и методите на преподаване. За да се постигне по-висока ефективност в преподаването е необходимо да се познаят най-новите психологически и педагогически теории за учене, което от своя страна да води до възможности за прилагането им в съответствие с конкретната обучаваща среда. Обучението днес безспорно е необходимо да се обвързва с употреба на информационно комуникационните технологии, но приложението им съобразно поставените образователни цели следва да е интелигентно и „елегантно“ и да не се превръща в самоцел. Електронните технологии днес бележат голям ръст и непрекъснато предлагат възможности за употреба на мултимедийни средства, включително и за обучение по солфеж. Налагат се различни компютърни софтуери за музикално-слухово обучение. Създава се „дуо“ ученик-компютър освен досегашното – ученик-учител. Това съществува като практика, която се налага дори в университетите: една група обучавани практикуват занятие в час с компютър. Педагогът контролира дейността – прави корекции, проверка и обяснения, ако се налагат. Тази практика не е повсеместна и няма само положителна оценка. Софтуерните продукти са подходящи за „помощник“ в самоподготовката на бъдещите професионални музиканти. Представяват ефективен самоучител за хора, интересуващи се от музиката като хоби. В професионалното музикално слухово обучение, обаче, е абсолютно необходимо „дуото“ учител-ученик, което осигурява индивидуалния подход за възпитаването на музикалния слух. Тези факти провокират интерес към изследване, експериментиране и прилагане на различни съвременни педагогически практики, комбинирани на идеи и подходи, изведени из многообразието от педагогически стратегии, които ни заобикалят с цел преодоляване на трудности в процеса на възприемане и обработка на информацията от страна на обучаваните деца. Провокират интерес и към: - изучаване на въздействието на педагога върху детето като цялостна система, която обхваща пълноценното развитие на възрастовия потенциал; - изучаване на условията за интензификация на педагогическия процес за оптимално развитие на децата, съобразно техните психо-физически особености и потребности.

2. ПРЕДУЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ

Предучилищното образование полага основите за учене през целия живот. Правилното протичане на възпитателния и обучителен процес в тази възраст осигурява физическото, умственото, нравственото, естетическото, емоционалното и творческото развитие на децата. Предучилищното образование е необходимо:

- да създава условия за цялостно развитие на детската личност, опазвайки неговото физическо и психическо здраве;
- да осигурява възможности за придобиване на съвкупност от компетентности – знания, умения и навици, необходими за успешното преминаване на детето към училищното образование;
- да се осъществява при осигурена среда за учене чрез игра;
- да обезпечава възпитанието, социализирането, обучението и отглеждането на децата до постъпването им в I-ви клас.

Изброеното се конкретизира и дефинира от държавен образователен стандарт⁹⁷ за предучилищно образование в Република България.

Предучилищното образование в България се организира в четири групи, обхващащи децата от три до седем годишна възраст. Задължителното предучилищно образование се провежда в трета и четвърта подготвителни възрастови групи (съответно 5-6 годишни и 6-7 годишни). Предучилищната специализирана подготовка по солфеж се осъществява в училищата по изкуствата в рамките на една година преди постъпване на децата в I-ви клас. За целта е изготвена и се актуализира ежегодно учебна програма, която съдържа описание на структурата на учебния процес, придружено от методически указания, очаквани резултати и препоръчителна литература.

Учебната дисциплина „Солфеж“ е музикално-практическа и музикално-теоретична дисциплина, чиято основна задача е развиването на активен музикален слух. Музикалният слух е предмет и на музикалната психология, която следва фундаменталните постановки, категории и понятия на общата психология, конкретизирайки техните своеобразия в сферата на музикалното преживяване. От казаното следва, че ефективни педагогически практики могат да бъдат само такива, основаващи се на музикално-психологическо познание⁹⁸. За постигането на качествени механизми в процеса на слуховото обучение, както и за положителни резултати от него, е необходимо музикалният педагог да познава и психологическите особености, характерни за възрастта на обучаваните.

3. ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ОСОБЕНОСТИ НА ДЕЦАТА В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Периодът на предучилищната възраст е характерен с големи индивидуални различия в процесите на формиране, напредък и подобряване на двигателните и сензорните активности. Въпреки това при всички деца се наблюдава развитие в когнитивните процеси за категоризация и мислене в причинно следствени взаимоотношения. Овладейвайки реч и комуникативност, чрез игрова и продуктивна дейности, у детето се формират понятийни форми на мислене и творческо въображение. Проявите на биологично определеният за всяко дете темперамент имат индивидуално развитие. Необходимо е всеки преподавател да използва индивидуалните характеристики на темперамента, който се явява пресечна точка между когнитивните процеси и емоциите, което от своя страна посочва сензитивност към нуждите на децата. При наличието на такава непосредственост в отношението на преподавателя, децата естествено постигат напредък в ефикасността на контрол върху вниманието си, което постепенно и неусетно преобразуват в средство за личностна саморегулация.

4. ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ В ПРОЦЕСА НА ОБУЧЕНИЕ

„Принципът определя посоката на мисленето и действието“ [3/208] – в хода на това разсъждение на родоначалникът на съвременната педагогика, чешкият мислител и педагог Ян Амос Коменски, следва логичното дефиниране на принципите на обучение – конкретни указания за непосредствени практически действия. Не е желателно тези принципи да се третираят като абстрактни основни положения, защото те представляват конкретни указания и норми, насочени към взаимодействията, към взаимоотношенията между учене, преподаване и учебно съдържание. Проблемът за актуалността на системите от принципи на обучение е постоянно съществуващ. В зависимост от многобройни фактори (държавно-политически, научно-технически, културни, религиозни и др.) принципите на обучение попадат в различни класификации, някои се променят и актуализират, други отпадат, което показва, че „системата на принципите на обучение е отворена и исторически динамично развиваща се“ [4/352]. Акцент в настоящата статия е принципът за нагледност (полисензорност), за чието съществуване има данни още от времето на Древен Египет, Китай, Елада и Рим. Теоретичното обосноваване на този принцип в обучението е осъществено от Я. А. Коменски, който пише в своя труд „Великата дидактика“ – „Всяко познание минава през сетивата и нищо не може да бъде възприето и познато, ако не се възприеме от

⁹⁷ Вж. НАРЕДБА № 5 от 03.06.2016 г. за предучилищното образование, обн. в ДВ, бр. 46/17.06.2016 г., Издадена от министъра на образованието и науката.

⁹⁸ Един от основните научни интереси на автора на тази статия е свързан с изнамиране, изследване и експериментирание на системи/дейности/форми на работа за развитие на музикалния слух, обвързани с психическите феномени, съпътстващи опитите за въздействие върху развитието на музикалния слух. Наричайки ги „Психотехники“, тяхната главна обща характеристика е условието да осигуряват хармонично развитие на трите сензорни системи на човешкото възприятие – зрителна, слухова и кинестетична.

тях“[3/212]. На много места в същия труд Коменски изказва твърдението: „Няма нищо в интелекта, което да не е било преди това в сетивата“.

5. ИСТОРИЧЕСКИ ДАННИ ЗА НАЛИЧИЕ И УПОТРЕБА НА ДИДАКТИЧНИ НАГЛЕДНИ ПОМАГАЛА В МЕТОДИТЕ ЗА ВЪЗПИТАНИЕ НА МУЗИКАЛНИЯ СЛУХ

Изучавайки теоретичните трудове, посветени на проблемите за възпитанието на музикалния слух, основавайки се на фактическите данни от педагогическата практика е видно, че дейностите свързани с музикално-слуховото обучение имат дълга история. Чрез тях и до днес се осъществява обучение за запознаване и „говорене“ с езика на музиката. Обръщайки поглед назад към историята на музикално-слуховото възпитание, задължение на всеки солфежен педагог е да проучи различните методи за музикално-слухово обучение, защото от историята на дадено явление „излизат“ сведения за теорията и практиката, които на свой ред извеждат поуки за съвременната педагогическа практика. Явлението, към което свеждам тези разсъждения е появата и приложението на принципа за нагледност в историята на музикално-слуховото обучение.

Като осъзната дейност музикално-слуховото обучение „тръгва“ през ранното Средновековие. Това е свързано с усъвършенстването на музикалната писменост и с „изобретяването“ на слоговите названия на тоновете. Родоначалник на солфежа е бенедектинският монах Гвидо Д'Арецо, който през XI век създава метод, чрез който да се осъществява обучението на момчета и монаси в пене на познати и непознати свещени текстове. Заслугите на Гвидо в областта на средновековната теоретична мисъл и музикално-педагогическа практика включват нагледно помагало, с което се обяснява приложението на създадената от него система „Солмизация“. „Гвидова ръка“ (фиг. 1) е изображение на лява човешка длан, на която върху всяка става на всеки пръст са изписани буквените и сричковите названия на тоновете. Гвидовата ръка, създадена и използвана с цел да улеснява нагледно работата над усвояването и запаметяването на тоновите имена и на целотоновите и полутоновите интервалови взаимоотношения между тях се явява вероятно първата форма на работа в обучението по музика, първото помощно дидактично средство в музикалната педагогика. Удивително е, как създадена да отговори на тогавашни потребности и натоварена да преодолее проблеми несъотнесими към съвременността, системата на Гвидо, включваща първото нагледно помагало в музикалната педагогика, оцелява векове, издигайки се до позицията на принцип, придобил универсално измерение, валиден и в днешно време.

Следващото в хода на историята нагледно помагало се появява през 1736 г. в труда „Нов метод за изучаване на музика“ от Мишел-Пиноле Монтеклер – един от първите учени, който разработва абсолютна система за солфежиране⁹⁹. В своето пособие той публикува *таблици* с интервали (фиг. 2), таблици с мажорни и минорни ладове, построени върху всяка една от основните степени на диатоничния звукоред, които използва при солфежиране с гвидовите слогови названия на музикалните тонове.

Принципът за нагледност среща приложен и в усъвършенстваният от Жан-Жак Русо, Пиер Гален, Еме Пари и Емил Шеве цифрен метод създаден от Жан-Жак Суети. Основният недостатък на този метод е липсата на линейно-пространствена нагледност при солмизирането¹⁰⁰. Пиер Гален се опитва да преодолее това, като създава и внедрява в обучението нагледното помагало „Мелопласт“ – *деветолиние*, върху което педагогът показва едновременно две мелодии, които учениците озвучават двугласно.

Създаденият от Сара Гловър и преработен от Джон Кърван английски метод „Тоника Сол Фа“ е именуван на нагледното помагало „*Модулятор*“ (фиг. 3), което олицетворява базисни постулати в системата. Използва се при солмизиране на примери с модулация до доминантовата и субдоминантовата тоналности. В този метод са въведени и *ръчни знаци* (фиг. 4) както за изобразяване на звуко-височинното движение, така и за посочване характеристиката на всяка степен. Тази фактология фиксира метода „Тоника Сол Фа“ като първи, в чиято система са съчетани слухови, зрителни и двигателни представи за осъзнаване на тоново-височинните отношения – дидактични принципи, които са приложими и в съвременната практика.

Методът „Тоника Сол Фа“ лежи в основата на „прекроения“ от Агнес Хундогер в Германия метод „Тоника До“. В този метод тоновете се усвояват поетапно един по един. Нагледното помагало, което се

⁹⁹ Във връзка с коректност в понятийния апарат, който е концептуална база и фундамент в съдържанието на музикалната теория Вж. Богданова, М., Солфежиране-солмизиране – терминологични уточнения, – сп. Музикални хоризонти, бр. 3, С., 2012

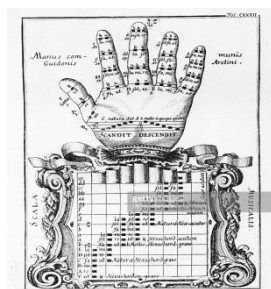
¹⁰⁰ Пак там.

използва се нарича *сричкова таблица*. В нея неувоените тонове са отбелязани с точки. Работи се и с *ръчни знаци*, които символизират ладовите функции на тоновете.

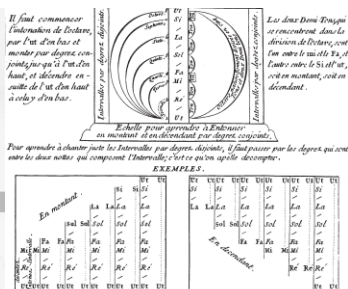
По същото време пак в Германия е създаден метода „Тонворт“. Неговият автор – Карл Айтц дава нови названия на всички диатонични, хроматични и енхармонични тонове. Целта му е да създаде метод, приспособен към хроматиката на късния XIX век. Названието „Тонворт“ произлиза от съчетаването на две срички в „пойна дума“ при пеенето на интервали. Основен недостатък на този метод е наличието на голям брой „пойни думи“ за едни и същи интервали, което усложнява и затруднява музикалното мислене. Важно е да се посочи, обаче, че Айтц е първият, който използва *наглед на клавиатура* във връзка с музикално-слуховото обучение (фиг. 5). В трудът му липсват конкретни методически указания за употребата на това нагледно помагало, но присъствието му на няколко места, пояснява и подчертава разбирането на автора за значението му в процеса на обучение.

В България концепции за музикално възпитание започват да се развиват през XX век. Един от първите музикални педагози е Борис Тричков. Той разработва система за нотно оgramотояване и пеене. Нарича я на нагледното помагало, което използва в системата си - „*Стълбицата* или нов метод за преподаване. Пение – слухово и нотно – в първоначалните училища и прогимназиите“. С помощта на нагледното помагало „Стълбица“ обучаваните изпълняват с тонови имена различни интонационни упражнения за поредно пеене без скокове. Използва се „застояване“ или повторение на даден тон, зигзагообразни мелодични построения и др. Осъзнавайки, че звукът е абстрактно понятие, Тричков подкрепя слуховото усещане чрез въвеждане показ на мелодичното движение с ръка и картина на стълбицата (фиг. 6), чрез която децата получават зрителни възприятия.

През втората половина на века в България работят много солфеджни педагози, които правят задълбочени изследвания в областта на музикално-слуховото развитие и издигат дисциплината солфедж на високо професионално ниво. В контекста на настоящото изложение е важно да се отбележи работата на Камен Попдимитров, който е автор на „Метод за музикално-мисловна техника на гласова и инструментална основа“. Попдимитров създава таблици с основните елементи на музикалния език (тоналности, акорди, интервали и др.). Първ в България използва опората върху инструмент – клавиатура на пиано (фиг. 7), с която оптимизира музикално-слуховото обучение.

(фиг. 1)

(фиг. 2)

(фиг. 3)

(фиг. 4)

(фиг. 5)

(фиг. 6)

(фиг. 7)

Коментираните методи са с „авторски права“. Части от тях преминават в други, т. е. нещо от даден метод продължава в друга теоретична доктрина. От гледна точка на интересуваният ни принцип на обучение – нагледност посочвам следното:

Още в зората на музикалната педагогика, както и през целия исторически ход на нейното развитие присъствието на визуално подкрепящи средства в музикално-слуховото обучение е очевидно. Те се използват главно за:

- **проектиране на звуковисочинните параметри** – „Гвидовата ръка“ – в системата на Гвидо Д'Арецо „Солмизация“, интервалови и др. таблици – в метода на Монтеклер, деветолиние, наречено „Мелопласт“ – в „Цифрения“ метод, „Модулятор“ в метода „Тоника Сол-Фа“, сричкова таблица в метода „Тоника-До“, „Стълбица“ – в метода на Б. Тричков, „Клавиатура“ – в „Тонворт“ и в „Метод за музикално-мисловна техника на гласова и инструментална основа“ на К. Попдимитров.
- **представяне, указване рисуњка на мелодичното движение, както и характеристиката на отделните степени** – ръчни знаци, първите средства, които комбинират в употребата си както визуални, така и двигателни представи – в методите „Сол-Фа“, „Тоника-До“, „Стълбицата“.

6. НАГЛЕДНОСТ - ОСНОВЕН ПРИНЦИП В ПРОЦЕСА НА МУЗИКАЛНО-СЛУХОВОТО ОБУЧЕНИЕ В ПРЕДУЧИЛИЩНАТА СПЕЦИАЛИЗИРАНА ПОДГОТОВКА ПО СОЛФЕЖ

Днес, обновяването и преобразяването на музикално-слуховото обучение представляват основателен интерес и търсенията за по-съвършени методи за музикално-слухово възпитание и нотно оgramотвяване продължават. Съвременните методи, особено в частта си предучилищна специализирана подготовка, събират и обобщават в себе си почти всички известни в историята методи, техники и дейности за работа по солфеж в подробно и добре развити системи за педагогическо въздействие. Периода на предучилищното музикално-слухово обучение се характеризира основно с формиране и натрупване на музикално-слухови представи. Формите на работа по солфеж, които се използват за създаване, обогатяване и активизиране на музикално-слуховите представи посредством непосредствено-звуково, подражателно – механично запомняне е задължително да бъдат подкрепени зрително, защото да се базират само на гласово-двигателни представи е твърде ограничено. За това пише и проф. К. Попдимитров – „При гласа ние не виждаме „звучащите“ места на тоновете в гърлото и не можем да ги покажем на друг“[4/7]. В началото тоновете се осъзнават като звукостепени. Нагледното помагало „стълбица“ е помощното нагледно средство, което подкрепя визуално този процес. Работата над музикалния слух в предучилищния етап се характеризира с активно развитие на ладовия усет. За овладяването на ладовите характеристики на степените в класическите мажорни и минорни ладове се използва т. нар. „степенно помагало“. Посредством това нагледно помагало се осъществява пееене със сричка „но“, с цел да се формират представи за функционалното значение на всяка от степените. Независимо от избрания метод за музикално-слухово обучение, нагледното помагало „няма клавиатура“ (чертеж/рисунок на клавиатурата на пианото) предоставя огромни предимства с незаменима нагледност на всички тонове от музикалната система, което от своя страна е предпоставка за създаване на богати музикално-слухови представи. В своя метод за музикално-мисловна техника на гласова и инструментална основа проф. К. Попдимитров неслучайно избира пианото като база за изграждане на музикално съзнание, изтъквайки факта, че посредством този инструмент „Ние можем да чуем и видим едновременно всеки изсвирен тон, акорд или мелодия“[4/9]. Друго нагледно помагало, свързано с работата над ладотоналността усет е „петолиние“. Върху петолиние с цели ноти е изписан звукоред от ла/си от малка октава до ре/ми от втора октава. В предучилищната музикално-слухова педагогическа практика се използват и различни таблици, шаблони, картинки и др., всички насочени в подкрепа решаването на важни задачи за интонационни, метроритмични, тоналности, ладови и пр. проблеми, които са предмет на обучението. Методически насочени към активизиране на музикално-мисловните дейности и към овладяване на елементите на музикалната реч, представените нагледните помагала са част от българската методика за развитието на музикалния слух, част от българската солфежна система в цялост.

ЛИТЕРАТУРА

Богданова М., Дейността солфежиране в различните методи за музикално слухово развитие, изд. АМТИИ, Пролетни научни четения, Пловдив, 2013

Богданова М., Относно солфежирането в музикалнослуховото обучение в България, сп. Музикални хоризонти, бр. 7, С., 2013

Коменски, Я. А., Велика дидактика, С., 1957

Попдимитров, К., Метод за музикално-мисловна техника върху гласова и инструментална основа, НИ, С., 1956

Радев, Пл. и колектив, Педагогика, изд. Хермес, Пловдив, 2007